

Referat fra møte i Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger 5. desember 2013

Til stede: Anne Karin Hufthammer (leder), Jon Kyllingstad (frem til begynnelsen av orienteringen i sak 2013/198), Finn Audun Grøndahl, Ingrid Sommerseth, Dag Brusgaard (t.o.m. behandlingen av sak 2013/151), Ingegerd Holand, Tora Hultgren, Birgitte Skar (unntatt behandlingen av sakene 2013/198 og 2013/200, hvor hun erklærte seg inhabil), Nils Anfinset, Unn Yilmaz

Fra sekretariatet: Lise Ekern (t.o.m. behandlingen av sak 2013/198), Therese Robertson (frem til lunsjpause under behandlingen av sak 2013/151), Hallvard Fossheim (referat)

Møtet fant sted i Prinsens gate 18, Oslo, kl 10:00-16:00.

1 Konstituering av møtet

Innkalling og dagsorden ble godkjent.

Spørsmål om habilitet ble reist, og Birgitte Skar meldte seg som inhabil i sakene 2013/198 og 2013/200 på dagsorden idet de angår prosjekter der samlingen hun er ansvarlig for (NTNU) forvalter materiale.

Av logistiske hensyn ble i den sammenheng punkt 9 flyttet opp på den opprinnelige dagsorden slik at det utgjorde punkt 4 (det er denne nummereringen som er benyttet nedenfor).

2 Orientering fra sekretariatet

Ekern oppdaterte om bladet Forskningsetikk, der neste nummer blir et temanummer om forskning og barn som utgjør del av en satsning sammen med en boklansering, samt om ny grafisk profil for De nasjonale forskningsetiske komiteene. Fossheim orienterte om denne boken (*Barn i forskning: Ethiske dimensjoner*), et debattinnlegg om "Forskerens taushet", en kronikk om Big Data, samt om arbeid med revisjon av NESH-retningslinjene og om flytteprosess.

3 SAK 2013/151: Vedrørende utleveringskrav av skjelettmateriale fra Pasvik

Anne Karin Hufthammer orienterte. Det følgende er en sammensetning av orienteringen og diskusjonen som fulgte.

Bakgrunn

Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger har mottatt en henvendelse fra Institutt for medisinske basalfag ved Universitetet i Oslo (datert 02.09.2013), på bakgrunn av at de fra St. Georgs kirkeforening i Neiden, Den ortodokse kirke i Norge, har mottatt krav om tilbakeføring av Pasvik-skolters levninger (datert 07.06.2013).

Utgravingene av den østsamiske gravplassen på Gravholmen i Pasvik-elva fant sted i 1958 og 1959 fordi gravplassen ville bli ødelagt av en planlagt oppdemming av elva. Samisk-Etnografisk Avdeling og Arkeologisk Avdeling ved Tromsø museum besluttet da å foreta en faglig oppmåling og utgraving av stedet, og flytte skjelettene inn på ”trygg” grunn.

Senere ble humanosteolog Johan Torgersen fra UiO tilkalt (antakelig fra Tromsø museums side). Han tok med seg 21 skjeletter tilbake til Oslo for nærmere undersøkelser. (Jf brev fra Universitetet i Oslo datert 02.09.2013.) På forhånd hadde ifølge Simonsen hans kollega Ørnulv Vorren fra Samisk-etnografisk avdeling ved Tromsø Museum innhentet samtykke til undersøkelsene fra skoltesamene i Sevettijärvi, men da under forutsetning av at skjelettene ville bli gjenbegravd etter undersøkelsen. Skjelettene ble også sendt tilbake og gjenbegravd, men noe skjelettmateriale fra 21 individer (20 kranier og noen lemmeknokler fra 16 individer) (kranier fra numrene 4736-4756) ble beholdt på Anatomisk Institutt. Det er disse som nå søkes returnert og gjenbegravd.

Slik utvalget tolker dagens situasjon, er det to spørsmål som må finne sine etisk forsvarlige svar: (1) Bør levningene etter utgravningene på Gravholmen tilbakeføres. (2) Bør levningene etter utgravningene på Gravholmen gjenbegraves? Gitt at dette ikke bare er en meget kompleks sak, men en sak der *hva* som er å anse som en etisk forsvarlig løsning langt på vei avhenger av *hvordan* man kommer frem til den, finner utvalget at våre råd først og fremst bør angå prosessen frem mot et svar på disse to spørsmålene. Det som følger, vil derfor være anbefalinger som angår hvordan man videre bør gå frem, samt konkretiseringer av hvilke etiske hensyn vi anser som vesentlige i denne prosessen.

Neiden-saken som sammenlikningsgrunnlag

Proessen rundt tilbakeføringen og gjenbegravelsen i Neiden, som fant sted i 2011, utgjør på enkelte måter en instruktiv parallell til den aktuelle henvendelsen om levningene fra Gravholmen i Pasvik. I andre henseender er kontrastene mellom de to sakene av større betydning. I det følgende går utvalget gjennom de momentene som synes vesentlige, med det formål å kunne gi anbefalinger om hvordan prosessen denne gangen kan gjennomføres best

mulig. Utvalget tar selvsagt forbehold om at de opplysninger vi har basert oss på, medfører riktighet, og at det ikke eksisterer andre dokumenter som på avgjørende vis endrer hva som er å anse som relevante fakta.

Kort fortalt var bakgrunnen for Neiden-saken at Anatomisk institutt i 1915 foretok utgravning av skoltesamiske skjeletter i Skoltebyen i Neiden, til tross for motstand fra lokalbefolkningen. Formålet var å belyse spørsmål om den etniske identiteten til regionens førhistoriske befolkning, og å si noe om befolkningens "rase"-sammensetning, biologiske slektskap med andre folkegrupper og forhistoriske migrasjoner. Materialet inngikk i det anatomiske instituttets omfattende raseantropologiske forskning på samene.

På vegne av den ortodokse St. Georgs menighet, sendte i november 2006 forstander for den ortodokse kirken i Norge en søknad til bispedømmet i Hålogaland. Bispedømmet tok saken videre til Sametinget og Universitetet i Oslo (UiO), hvor skjelettmaterialet ble oppbevart. Universitetets egne retningslinjer for den samiske skjelettsamlingen (§ 9) tilsier at Sametinget har rett til å få utlevert det samiske skjelettmaterialet for annen oppbevaring/plassering enn ved Universitetet i Oslo. Formelt vedtak om utlevering skjer i så fall i Det medisinske fakultets styre. Sametingets vedtak var i tråd med tilrådingen fra den nedsatte arbeidsgruppen i denne saken: tilbakeføring og snarlig gjenbegravelse i Neiden. Seremonien ble gjennomført i 2011.

Prosessen omkring Neiden-saken medførte kritikk rundt håndteringen av saken som ser ut til å kunne oppsummeres ved fem etisk relevante dimensjoner: representativitet, religiøs kontekst, utgravings- og forskningskontekst, juridisk rammeverk og spørsmålet om levningenes potensielle forskningsverdi. Gitt disse fem etisk relevante dimensjonene, har utvalget følgende fem knipper av anbefalinger for gjennomføring av en prosess i den aktuelle Pasvik-saken ("Anbefalinger på bakgrunn av sammenlikningen"). Etter seksjonen med disse anbefalingene, følger et sett anbefalinger som angår opprettelsen av en arbeidsgruppe som ramme for den videre prosessen henimot et legitimt og forsvarlig utfall (jf "Anbefalinger for den videre prosessens rammer", nedenfor).

Anbefalinger på bakgrunn av sammenlikningen

Punktene nedenfor er selvsagt formulert med forbehold om at dokumentasjonen og tolkningene av den er korrekte. Like selvsagt er det at betydningen av prosessen også innebærer at man må være åpen for at nye momenter, eller ny innsikt i hvilke momenter som anses å veie tyngst, kan komme for en dag underveis.

(1) *Representativitet.* Flere etterkommere hadde ikke ønske om umiddelbar gjenbegraving i Neiden-saken, men ønsket å utsette en gjenbegravelse for i mellomtiden å skaffe kunnskap om sine forfedre gjennom forskning på materialet, uten at dette skal ha blitt tillagt tilstrekkelig vekt. Enkelte skoltesamer har også uttrykt at de ikke oppfattet seg som representert av menigheten eller av Sametinget, og dermed at ikke alle parter ble tilstrekkelig hørt i saken.

Erfaringene fra Neiden tilsier at det, som i Neiden-saken, bør holdes et åpent møte i nærområdet, annonsert god tid i forveien, der alle interessenter får anledning til å uttale seg. Prosessen bør videre legges opp slik at alle involverte parter forskjellige synspunkter blir hørt og inkludert, herunder relevante religiøse grupperinger, lokalsamfunnet, etterkommere og relevante forskermiljøer. Alle relevante argumenter og hensyn bør fremkomme i et referat, som arbeidsgruppen forholder seg aktivt til videre i prosessen.

Det kan være en god idé å inkludere en innledende del der det gis informasjon om skoltesamenes tradisjonelle levesett og religion, og om hvilke muligheter for innsikt som kan ligge i forskning på levningene.

Utvalget understreker i denne sammenhengen også betydningen av å unngå å bidra til et forenklet bilde av sakens sider og av synspunktene til relevante aktører. Uttalelser i media og andre steder gir grunnlag for å minne om at ens posisjon på hvorvidt beste løsning blant alternativene kan være gjenbegravelse uten forskning, eller forskning uten gjenbegravelse, er ikke definert av hvorvidt man oppfatter seg selv først og fremst som forsker eller som skoltesame, for eksempel.

(2) *Levningenes religiøse kontekst.* Kravet om tilbakeføring i Neiden-saken ble fremmet av Den ortodokse kirke i Norge, men datering av levningene kan tyde på at enkelte av disse var gravlagt i en før-kristen kontekst. Det er derfor reist spørsmål om hvorvidt kristen gjenbegravelse var beste løsning.

Slik utvalget forstår sakens fakta, er det i Pasvik-saken slik at de faglige vurderingene tilsier at det meste av materialet stammer fra en kristen kontekst. Men manglende radiokarbondatering sammen med detaljer i rapport fra utgravningene gjør at man må være åpen for at noen av gravene har en før-kristen kontekst og at det kan være relevant for saken.

Utvalget vil i denne sammenheng minne spesielt om at spørsmålet om representativitet er relevant også i denne sammenheng. Sammenhengen mellom de menneskene levningene stammer fra, og de menneskene som i dag lar seg engasjere som berørte i saken, er kompleks. Den er så vidt utvalget forstår ikke utelukkende av religiøs art, men omfatter først og fremst skoltesamisk tilhørighet, og også slektskap.

(3) *Utgravings- og forskningskontekst.* Levningene fra Skoltebyen i Neiden ble fjernet på en klart uverdigg måte, og motivert av raseforskning. Gravingen ble gjort uten tillatelse fra etterlatte og lokalsamfunnet, som i tillegg motsatte seg utgravningene.

En åpenbar kontrast mellom de to sakene er den klart uetiske rammen rundt utgravningene i Neiden. Utgravningene på Gravholmen, derimot, var en nødgraving foranlediget av forventet oversvømming av området. Dessuten tilsier utgravningsrapporten at det ble innhentet samtykke fra lokalbefolkningen i forkant av inngrepene. Både motivasjon og framgangsmåte er med andre ord i disse henseende forskjellige på en etisk høyst relevant måte.

Et etisk overtramp i Pasvik-saken er, hvis det medfører riktighet, at lokalbefolkning/etterkommere i Pasvik-saken ikke ble informert om at ikke alle levningene ble gjenbegravet. Forskerne beholdt et antall kranier ved Anatomisk institutt i Oslo til tross

for en avtale med lokalbefolkningen om at samtlige levninger skulle gjenbegraves, og tilsynelatende uten at lokalbefolkningen ble informert om dette. Dokumentasjonen kan tyde på at også Tromsø museum var informert om dette forhold. Troen til de som var blitt gravlagt, som også i dag har en betydning blant deler av etterkommerne/lokalsamfunnet, vektlegger komplett begravelse av legemet som en forutsetning for gjenoppstandelse.

Dette tilsynelatende saksforholdet kan også ha relevans for vurderingen av hvorvidt levningene bør gjenbegraves, uten at utvalget vil konkludere i dette spørsmålet. Hvis bevaringen av deler av materialet ble gjort uten meddelelse om sakens fakta til lokalbefolkningen, og til tross for avtaler med lokalbefolkning som deres samtykke var basert på, kan det nemlig være rimelig å anse en gjenbegravelse i dag som en forsinket fyllestgjøring av en avtale inngått for over femti år siden. Dette er et spørsmål som bør stilles som del av prosessen.

(4) *Juridisk rammeverk.* Vedtaket om gjenbegravning ble påstått å stride mot kulturminneloven og Maltakonvensjonen.

Utvalget har ikke forvaltningsmyndighet mht de relevante lovene og avtalene, og finner det derfor ikke på sin plass å inkludere tolkningsforslag omkring uavklarte juridiske spørsmål som kan ha interesse i saken. Utvalget vil like fullt oppfordre til at arbeidsgruppen—primært for å sikre et forsvarlig og avklart resultat i dette tilfellet, men også med tanke på mulige fremtidige saker—som en del av prosessen samler og tilgjengeliggjør kvalifiserte tolkninger av hvilke implikasjoner som kan følge av relevante lover og avtaler. Så vidt utvalget forstår, er det især de følgende dokumenter som det kan reises spørsmål omkring i prosesser som denne, hva gjelder enten grad av relevans eller korrekt tolkning.

- Kulturminneloven
- Maltakonvensjonen
- Retningslinjene til The International Council of Museums (ICOM)
- Urfolkskonvensjoner
- Midlertidige retningslinjer for DSS

(5) *Levningenes potensielle forskningsverdi.* I Neiden-saken var det som sagt ikke minst et ønske om å muliggjøre forskning på levningene som ble fremmet som begrunnelse for å utsette eller unngå gjenbegravelse. Utvalgets anbefaling som angår denne dimensjonen ved den aktuelle saken, begrenser seg i hovedsak til å minne om at også spørsmålet om forskningsverdi er et etisk relevant hensyn som fortjener fokus i en åpen debatt i denne saken, og at det ikke uten videre er slik at hensynet til respekt for skoltesamisk tradisjon og historie ganske enkelt står i motsetning til hensynet til forskningspotensialet. Den forskningen som kan forventes å være muliggjort gjennom levningene, vil nettopp være forskning som bidrar til innsikt og engasjement når det gjelder den kulturelle rikdommen som skoltesamisk tradisjon og historie representerer.

Det ligger utenfor utvalgets ressurser å gjennomføre en fyllestgjørende evaluering av det forskningsmessige potensialet av de levningene som nå søkes tilbakeført og eventuelt gjenbevart. Utvalget kan likevel bringe frem tre momenter som er relevante for dette

spørsmålet. For det første, på et helt generelt grunnlag, er det slik at en samling i utgangspunktet bør antas å ha potensiell vitenskapelig verdi, enten for dagens forskere eller gitt de forskningsspørsmål, muligheter og metoder som kan tilkomme i fremtiden.

For det andre, når det gjelder den samlingen som levningene fra Pasvik nå er en del av, er det slik at denne samlingen som helhet er blitt vurdert å være av vitenskapelig betydning.¹

For det tredje, så har Pasvik-levningene et spesifikt, s forskningspotensiale så vidt utvalget kan forstå. Dette henger blant annet sammen med at levningene representerer en lang tidsperiode; at levningene har et entydig og begrenset opphavssted; at utgravningene i 1958 og 1959 ser ut til å være forsvarlig dokumentert ut fra tidens standarder; og at vi i dag ser tilkomsten av stadig nye og forbedrede metoder for å belyse så vidt forskjellige sider ved tidligere tiders levesett som kosthold, oppvekst, datering, slektskap, slitasje, sykdom og så videre. Det er ikke mulig å forutsi med sikkerhet hva man kan vinne av innsikt i et gitt tilfelle eller med et gitt materiale. Men det er grunn til å tro at levningene kan bidra til ny og viktig innsikt.

Gitt den informasjon utvalget bygger sin vurdering på, har vi også én konkret anbefaling som vil aktualiseres kun dersom Sametinget på grunnlag av den prosessen som arbeidsgruppen skal gjennomføre, konkluderer med at levningene fra Pasvik skal gjenbegraves. Utvalget anbefaler da at det først tas prøver av og dokumenterer levningene (eks osteologiske analyser, 3D skanning etc). Prøvene bør være avpasset med tanke på muligheten for fremtidig forskning, og oppbevares på forsvarlig vis.

Anbefalinger for den videre prosessen

Utvalget anbefaler at det som i Neiden-saken nedsettes en arbeidsgruppe med ansvar for å gjennomføre en åpen og inkluderende prosess der alle involverte røster blir hørt og relevante argumenter tas alvorlig. De åpenbare aktørene i denne prosessen er

- Sametinget, som i kraft av sin rolle som demokratisk og lovfestet institusjon representerer alle samers interesser i Norge og har rett og ansvar til å treffe den endelige beslutningen;
- De lokale siida-samfunn, som er de mennesker og miljøer som levningene kommer nærmest til å representere og som man må anta står i kontinuitet med de historiske og før-historiske individene både individuelt og som gruppe;
- Institutt for medisinske basalfag, som har ansvar for bevaring av levningene og representerer et forskerperspektiv på deres mulige verdi i dette henseende.

Gitt at det medfører riktighet at oppbevaringen i De schreinerske samlinger har sin bakgrunn i noe som best kan karakteriseres som et avtalebrudd, synes det for utvalget at det er

¹ Denne bedømmelsen av DSS (De schreinerske samlinger) fremgår bl.a. av Stine Pedersens revisjonsrapport fra 2005 ("DSS har stor vitenskapshistorisk og forskningshistorisk verdi". "Det humanosteologiske materialet i DSS har likevel en meget stor vitenskapelig verdi for en rekke naturvitenskapelige, humanistiske og samfunnsvitenskapelige fagdisipliner" (s. 12). Dessuten i brev av 1/11-2000 (sak A 99/549 SFA/kmh) fra universitetsdirektør Saglie: "DSS har en vesentlig vitenskapelig verdi, både for kulturhistoriske/arkeologiske vitenskaper, de medisinske/biologiske vitenskaper, og for vitenskapsteori og -historie".

oppfatningene til de lokale siida-samfunn som etisk sett utgjør de aller viktigste røstene i den prosessen som vi nå anbefaler. Etter konferering med Institutt for medisinske basalfag, som er den aktøren som har henvendt seg til utvalget, og med Sametinget, som i siste instans og på grunnlag av prosessen har ansvar for å bestemme hva som skal skje med levningene, anbefaler vi at Institutt for medisinske basalfag tar det første initiativet overfor Sametinget til at de to i samarbeid står som formelt ansvarlige for den videre prosessen.

En rekke andre aktører bør også vurderes mht relevans, enten fordi de representerer relevante enheter, eller fordi de på annen måte kan bidra til en opplyst og rimelig avveining og konklusjon. Blant andre sentrale aktører som bør høres/involveres, enten ved at man sikrer at deres røst blir hørt i prosessen, eller ved at de representeres i arbeidsgruppen, eller på annet vis, er

- Kommunen
- Østsamisk museum
- Den ortodokse kirke (evt ved St Georgs menighet)
- Den norske kirke
- Tromsø museum - Universitetsmuseet

Denne listen er heller ikke ment å være uttømmende, men kun et heuristisk hjelpemiddel for på best mulig måte å sikre en god prosess.

Utvalget vil stille seg til rådighet for arbeidsgruppen med innspill, råd og eventuell deltakelse, i den grad det er ønske om dette.

4 Kort runde rundt bordet

Blant momenter som ble nevnt, var nye forskningsetikkopplegg for studenter, stor interesse for boken *More Than Just Bones* i forskjellige forskningsmiljøer, og ansettelse av postdoc i prosjektet om rase/etnisitet.

5 SAK 2013/198: Horvnesgravene - Mennesker, ritualer og levd liv [NB revidert versjon ikke implementert]

(Før diskusjonen av denne saken og sak 2013/200 orienterte Birgitte Skar som samlingsansvarlig kort om relevante fakta for begge saker, før hun forlot møtet.)

Ingrid Sommerseth orienterte om saken; det følgende er en sammenstilling av orienteringen og diskusjonen som fulgte.

Henvendelsen

Henvender i saken er professor Birgitta Berglund, NTNU. Materialet det er snakk om, er skjelettfunn fra to graver på Horvnes, Sandnessjøen, Gnr 39/26, Alstahaug kommune,

Nordland fylke. (Askeladdens lokalitets Id. 8946 gjelder kun for grav B, og museumsnummer: T.22926 og T.24129). Søker ønsker å foreta aDNA- og isotopanalyser fra skjelett- og tannmaterialet fra begge gravene og ved behov flere C14-dateringer.

Den forskningsmessige historien til materialet er at NTNU Vitenskapsmuseet i 2003 og 2008 utførte to forvaltningsgravinger (grav A og B nedenfor) på Horvnes i Alstahaug kommune i Nordland fylke, med søker som prosjektleder.

Grav A, utgravd 2008: 4 individer, brent skjelettmateriale. Det ble funnet 1 kranium med tenner, ulike skjelettdeler og 28 løse tenner. Gravrøysa hadde en indre steinkiste av store kampesteiner og som viste seg å inneholde flere skjelettbegravelser. Ut fra den osteologiske analysen som er foretatt av Per Holck er det gravlagt minst fire individer i steinkisten. 14 C-dateringene indikerer 100 BC til 930 AD med korrigering for reservoareffekten (marin diett). Kraniet er 14C-datert til AD 440-560 og et beinfragment fra høyre arm hører med til samme individ. I tillegg ble det i samme steinkiste funnet 28 mennesketenner. Nylig utførte undersøkelser av odontolog bekrefter at det dreier seg om tenner fra tre individer: ett individ med 11 tenner bevart, ett individ med 16 tenner bevart og ett tredje individ med en tann bevart.

Grav B, utgravd 2003: 1 –2 individer, brent/ubrent skjelettmateriale med tenner. Datert til tiden mellom AD 400 – 1000. De fleste skjelettdelene er brent men det finnes også ubrente skjelettdeler og ubrente tenner. Graven kan ha vært både en brannbegravelse og en skjelettbegravelse. Osteologisk analyse utført av Per Holck viser til ett til to individer i graven til rundt 400 AD og ett individ i graven til 1000 AD. De utførte 14C-dateringene er korrigert for reservoareffekten (marin diett). Nye undersøkelser av odontolog bekrefter at tennene tilhører en og samme person som er voksen. Tennene består av to premolarer (småjeksler) og en rot til en tann i underkjeven.

Henvender ønsker å se nærmere på om det er nært slektskap mellom individene i 2008-graven og 2003-graven, og hun vil finne ut hvilket kjønn de gravlagte hadde. Resultatene fra undersøkelsen mener hun skal belyse en rekke spørsmål vedrørende jernalderens samfunn: gravpraksis, sosiale relasjoner, mobilitet, bosetting, økonomi og klima. Henvender mener en kobling mellom funnmaterialet og analysene av de menneskelige levningene vil kunne si mer om hvilke egenskaper de gravlagte hadde, og hvilke egenskaper de som gravla de døde mente at de hadde.

Undersøkelsene dreier seg om følgende materiale. Fra materialet i Grav A (2008-graven) ønsker henvender å få utført aDNA-/isotopanalyser av en tann fra hvert av individene som er identifisert i graven. Henvender skriver at tenner er fra minst tre ulike individer og de er godt bevart. Hun ønsker også å få utført aDNA-/isotopanalyser av skjelettmaterialet av hver av individene som det går å identifisere i 2008-graven (her oppgir hun 4 individer). Samme analyse ønskes fra grav B (2003-graven). Henvender ønsker 1 til 2 tenner analysert avhengig av bevaringsgraden, og presiserer at det må gjøres en vurdering i det enkelte tilfellet om det er skjelettet eller en tann fra det samme individet som har best mulighet til å gi et bra resultat. Hvis det bedømmes som mulig at det er bevart protein i noe av beinmaterialet fra 2003-graven

vil hun også analysere beinmateriale fra så mange som mulig av de 2 individene som er gravlagt.

Henvender opplyser at ved analyse av tenner vil de med tre røtter blir foretrukket, for da vil minst en rot være igjen til senere analyser. Ved skjelett vil så lite materiale som mulig blir brukt til de ulike analysene.

Isotopanalysene skal foretas i regi av Professor Kerstin Lidén, leder av Det arkeologiske forskningslaboratoriet ved Stockholms universitet. Henvender er i dialog med aDNA-forskeren Anders Götherström ved Uppsala universitet for å finne ut om han er interessert i å utføre aDNA-analysene. Søker er også i kontakt med Unilabs i Trondheim for eventuell CT-røntgen av hodeskallen for å finne ut om mykdeler er bevart i hodeskallen. Metoden innebærer ingen inngrep i materialet.

Utvalgets vurdering

På det generelle plan forskes det i Norge lite på skjeletter fra jernalderen og kunnskapsgevinsten kan derfor være stor mht til de overordnede spørsmål rundt jernalderens samfunn som henvender vil diskutere. Det er i denne søknaden vanskelig å bedømme graden av inngrep på det omtalte materialet siden opplysningene om utgravningene, skjelettmaterialet og ønskede prøver er mangelfulle. Det synes imidlertid klart at materialet er sjeldent, og at det derfor er viktig at rammene rundt destruktive prøver og analyser bør sikres tilsvarende. På denne bakgrunn vil utvalget komme med følgende tre anbefalinger med hensyn til tiltak som bør gjennomføres før igangsetting av destruktiv prøvetaking.

1. De samarbeid med andre forskere som nevnes, bør formaliseres og entydiggjøres. Dette bør inkludere vurderinger fra deres side mht hva det kan være realistisk å få ut av analysene.
2. Konkrete problemstillinger bør formuleres og knyttes eksplisitt både til de metodene som nevnes i prosjektbeskrivelsen og til bredere teoretiske og historiske anliggender.
3. I den grad dette ikke er endelig avklart, bør det sikres at den totale finansieringen er på plass slik at gjennomføring ikke stoppes av dette underveis.

Materialets sjeldenhet gjør at resultatene i tilsvarende større grad fortjener offentliggjøring. Det er derfor av stor betydning at resultatene tilgjengeliggjøres ved publisering.

Gitt at disse tiltakene utvikles og inkluderes i prosjektbeskrivelsen, kan utvalget anbefale gjennomføring av prosjektet.

6 SAK 2013/200: Dalemsfunnet

Nils Anfinset orienterte. Det følgende er en sammensetning av orienteringen og diskusjonen som fulgte.

Henvendelsen

Prosjektet er en del av et større prosjekt om Dalemfunnet på gården Dalem nedre i Sparbu, Steinkjer k., Nord-Trøndelag. Prosjektet startet allerede i 2011, og i 2012 var det et seminar om funnet. Dette skal følges opp med en publikasjon om funnet som ellers er svært dårlig publisert. Prosjektet er et samarbeid mellom Nord-Trøndelag fylkeskommune og Stiklestad Nasjonale Kultursenter ved Egge Museum. Selve funnet på Dalem nedre er spesielt fordi graven blant annet inneholder en av de største relieffspennene vi kjenner til fra folkevandringstiden, 3 gullbrakteater og rester etter våpen med mer. I tillegg er det funnet noe humant materiale som man ønsker å undersøke. I sin helhet skal dette funnet publiseres på norsk i en publikumsvennlig versjon, samt en vitenskapelig publikasjon på engelsk. Det arkeologiske materialet er i dag oppbevart ved Kulturhistorisk Museum i Oslo, mens det humane materialet oppbevares ved NTNU/Vitenskapsmuseet.

I denne konkrete henvendelsen ønsker man å gjennomføre osteologiske, isotop- og DNA-analyser av utvalgte deler av de menneskelige levningene for å kunne gi et mer helhetlig bilde og kontekstualisere funnet bedre enn det som er kjent i dag. Blant annet ønsker man å finne ut om det er ett eller to individer, alder, kjønn, helse, kosthold, geografisk opphavssted og eventuelt forflytning. Henvenderne ønsker derfor å foreta undersøkelser av 2 tenner (hhv. 2. og 3. molar), en prøve fra kjeve og en fra en rørknokkel. Dette omfatter til sammen 15-25 mg tannemalje, 200-300 mg tanndentin fra 2. og 3. molar, 100 mg fra kjevebein og 200-300 mg fra rørknokkel. Dette vil være tilstrekkelig for å utføre både isotop- og DNA-analyser. Man ønsker derfor å gjennomføre isotop-sammensetninger av $^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$ og ^{18}O , som vil kunne si noe om mulig geografisk forflytning og ikke-lokalt opphav. Det vil også foretas analyser for ^{13}C og ^{15}N , som vil kunne si noe om protein inntak og forholdet mellom terrestrisk og marin føde, og forholdet mellom plante- og animalsk føde. Analysene av tenner og bein vil derfor gi et godt biografisk bilde av individets diett. I denne sammenheng er det også ønske om å gjennomføre DNA-analyser av knokler for å kunne bestemme om det er ett eller to individer, kjønn, evt. slektskap på morssiden og genetiske markører som kan knyttes til ulike geografiske regioner. Her vil det benyttes statistiske metoder for å skille ut autentisk DNA med eventuelle kontaminanter.

Prøvene vil ifølge henvendelsen bli tatt i lokaler med tilknytning til magasinet der materialet oppbevares, og materialet vil bli returnert til samlingen umiddelbart etter prøvetaking. Universitetet i Oslo vil være ansvarlige for den delen av prosjektet som omfatter skjelettanalysene. Isotop-analysene vil bli utført av Elise Naumann, Universitetet i Oslo, i samarbeid med Paul Fullagar, University of North Carolina. DNA-analysene vil bli utført av Maja Krzewinska, Universitetet i Oslo, i samarbeid med Gro Bjørnstad.

I tillegg til en prosjektbeskrivelse om selve Dalemfunnet som omfatter seminar, utstilling og publikasjon, og utfylt skjema for etisk vurdering ved forskning på menneskelige levninger, er det også sendt inn egne etiske vurderinger av prosjektet. Her pekes det på at isotop- og DNA-analyser er destruktive, og at dette er grundig overveid i forbindelse med prosjektet. Det etterlates tilstrekkelig materiale av både tannmateriale og knokkelmateriale til analyser for kommende generasjoner. Videre vil selve prøvene utgjøre en svært liten del av det totale materiale som foreligger. Per i dag er materiale godt nok bevart til å kunne gi resultater av

analysene og ny og verdifull kunnskap. Henvenderen har også tidligere erfaring fra tilsvarende analyser på humant materiale fra Norge.

Utvalgets vurdering

Prosjektet er godt fundert metodisk og analytisk, og vil inngå i en større sammenheng med å forstå folkevandringstiden i et bredere perspektiv. Dette er betryggende og betydningsfullt for et prosjekt som inkluderer destruktiv prøvetaking og analyse av et så sjeldent materiale.

Utvalget er også informert om at materialet nå er i mer kritisk forfatning enn antatt, og at det derfor trolig er å anse som en hastesak å gjennomføre forskning på materialet før brytes ytterligere ned.

Som samlet vurdering finner derfor utvalget at selv om materialet er sjeldent og analysene destruktive, tilsier prosjektets betryggende rammer og materialets prekære tilstand i dette tilfellet at prosjektet kan anbefales, selvsagt under forutsetning om at alle forhåndsregler treffes for å maksimere sannsynligheten for at analysene skal gi uttelling.

7 Diskusjonssak: APABE-retningslinjene

Hallvard Fossheim orienterte kort om APABEs dokument ”Science and the Dead”, og foreslo at utvalget bruker dette som en autoritativ referanse i sine råd i tilknytning til fremtidige relevante prosjekter. Dette var det bred enighet om å gjøre.

8 Orienteringssak: The 15th Annual Conference of the British Association for Biological Anthropology and Osteoarchaeology (BABAO)

Unn Yilmaz orienterte kort om deltakelse ved BABAO-konferansen i York og om innlegget hun og Fossheim holdt der. Konferansen gav et bredt inntrykk av viktige deler av forskningsfronten, og bidro også til å gi utvalget gode og nyttige kontakter i Storbritannia.

9 Orienteringssak: Ancient DNA – The Three First Decades (Royal Society)

Jon Kyllingstad orienterte om en todagers konferanse i London med påfølgende møte i Chichley Hall om aDNA-forskningens fortid, nåtid og fremtid. Deltakelsen gav nyttig oppdatering både for det pågående forskningsprosjektet og for utvalgets arbeid mer generelt.

10 Eventuelt

Det var ingen saker til Eventuelt.